

Радоје Д. Симић
Јелена Р. Јовановић Симић
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Катедра за српски језик
са јужнословенским језицима

УДК: 811.163.41'367
ИД БРОЈ: 199400972
Оригинални научни рад
Примљен: 15. фебруар 2013.
Прихваћен: 15. март 2013.

ПРЕДИКАТОИДНИ ЕКСПЛИКАТИВ

Айсиџракиј: Аутори у раду¹ расправљају о синтаксичкој природи предикатоидног експликатива, и утврђују да он припада категорији тзв. слободних реченичних детерминатора, те и да га одликује двосмерна детерминацијска веза и изразита линеарна покретљивост.

Кључне речи: атрибутско-прилошка одредба, предикатоид, актуелни детерминатор, реченица, субјекат, предикат, објекат

1. УВОД

1. У *Српској синџакси* (Симић–Јовановић 2002: I–II, 240) расправљали смо о синтаксичким јединицама које М. Стевановић (1991: II, 56) назива 'атрибутско-прилошким одредбама', и назвали их предикатоидним експликативима. Разлог за овакав поступак именовања нашли смо у томе што експликатив у крајњој консеквенци пре ваља сматрати слободним реченичним детерминатором него везаним за именску реч и предикат у реченици (Симић–Јовановић 2002: III–IV, 1004). Но ваља нам са закључцима сачекати док не обавимо анализу грађе.

2. Функција ове јединице, по Стевановићу (1991: II, 56), јесте „да, пре свега, каже особину појма означеног именом уз који стоји за време док се врши радња у предикату“: – *Он се ведар враћа без бора на челу*. – Аутор у том синтаксичком положају идентификује искључиво придевске речи, и то по њиховој начелној (не увек и практичној) заменљивости прилогом: *Он се*

---

¹ Овај рад написан је у оквиру научног пројекта 178014 *Динамика сџрукџура савременој српској језика*, који финансира Министарство за науку Републике Србије.

ведро враћа. Зачудо их Стевановић пореди искључиво са апозитивом приписујући им да одређују „већ одређени појам“. У анализи грађе проверићемо тачност ове тврдње. Није, даље, приметио да постоји у његовом примеру још једна форма слична по функцији: одн. да и конструкција предл. + именица у падежу (или свакако и само им. у падежу) *без бора на челу* одговара дефиницији, пошто исто као ведар/ведро 'каже особину појма означеног именом уз које стоји за време док се врши радња предиката'. Ова одредба, према томе, није искључиво у надлежности придевских речи, већ је као и остале – у функционалном пољу и падежних облика.

3. Ако је, на другој страни, 'привременост' атрибуције, тј. њена уоквиреност глаголском радњом из предиката реченице, одлучујућа специфичност атрибутско-прилошке одредбе, а не заправо двосмеран одредбени однос према именици уз коју стоји и према глаголу, – онда је реч о 'привременом атрибуту', а не увек и о атрибутско-прилошкој одредби. Стевановић је у својим интерпретацијама доста нејасан, али је видљиво његово схватање, које је у више наврата поновио. Тако он нпр. говори о 'привремености' инструменталне по њему 'допуне' у примерима (1991: II, 454–455): – *Осуле се овце с јагањцима* или *Зар се у ово вријеме долази с кравама кући?* – У првом „је писац хтео рећи: расуте су овце с којима су у то време били јагањци“, а у другом се „говори или да чувари крава заједно с њима долазе кући 'у ово време' или да ти који су с кравама тада долазе кући“. Али Стевановић ипак увиђа да се овде „тек из контекста, одн. из целе језичке ситуације, схвата у којој је нијанси дотична синтагма употребљена“. Ту без сумње спада и питање 'привремености', која се такође препознаје из опште ситуације, као у првом примеру, или из контекста ('у ово време'), у другом.

4. Постоји, међутим, читава једна категорија инструментала – тзв. 'инструментал опреме' – који своју 'привременост' добија од структурне констелације у којој се налази, јер је постављен и стварно између субјекта и предиката реченице. Њега Стевановић обрађује на истом месту и утврђује да „у примерима типа: *У близини сеђаше Јанко с књигом у руци* појам пратилац није равноправан с главним појмом, којему се у овом случају приписује оно што значи глагол у реченици; отворена књига, дакако, у време док је Јанко седео, у односу према њему, била у његовим рукама...; њу је Јанко... имао при себи док је седео“.

5. Наравно, није најзначајније 'приписивање' садржаја именице у инструменталу (тј. с књигом) оној у положају субјекта (Јанко) за време док траје предикатова радња (сеђаше); већ је најзначајније што из синтагме 'с књигом (у руци)', сазнајемо и о начину како је Јанко седео. Инструментал свој садржај 'приписује' исто тако и предикату колико и субјекту: квалификатор је и једнога и другог истовремено. Да је то обична служба

инструментала, показују Стевановићеве примери, од којих неке наводимо: – *Оде дечко с ѿврдим земичкама*; – *Велика ујаде с лучем у руци*; – *За њим увек иде ѿандур с ѿшишољем и јашајаном*; – *Момче ѿраби с ѿробијеним бу-бњем*; – *Изиђе /он/ с бременом из зграде* итд.

2. СТРУКТУРНА СВОЈСТВА ПРЕДИКАТОИДА

1. Мораћемо се дакле замислити над типом 'атрибутско-прилошке одредбе'. Најпре је важно утврдити да ли је она стварно упоредива са апозитивом, како из Стевановићеве дефиниције проистиче, или напротив – и са атрибутом (на једној, и адвербативом, на другој страни), на што упућују и горе наведени примери. Јер, наиме, *Јанко с књиом* сасвим одговара нашем адлоцираном атрибуту (Симић–Јовановић 2002: I–II, 203). Наш задатак, према томе, уоквирен је Стевановићевим интерпретацијама: ваља, прво, одредити класификацијску слику предикатоидног експликатива на скали са осталима; и ваља, затим, одредити његову позицију у конструкцији са именицом и глаголом. Пошто видимо да између атрибутско-прилошке одредбе и атрибута влада пуни паралелизам што се тиче лексичког и обличког инвентара (инструментал сасвим јасно показује и тип регистраног адлокатива!), тиме се нећемо посебно бавити у расправи о природи експликатива, а ради једноставности наводићемо без напомене и једне и друге јединице у тој функцији.

1) Следи прва група примера²:

– ...јер они познају своју зиму и *не дочекују је несјремни* ИА ТХ 130;
– ...он *се неоѿажен увлачио* у ханске штале ИА ТХ 197; – *Дуго је /тј. Симка/ лежала неоѿмична* уживајући у себи ДЋ Кор 98; – *Први пут је овакав дошао* кући ДЋ Кор 104; – *Ђорђе мамуран седе* на кревету ДЋ Кор 149.

а) У првом примеру инсистира се на 'спремности' оних који дочекују зиму, у предњем плану; а у задњем и на томе да се зима 'спремно' дочекује. Прво је стварно квалификација субјекта која важи за време вршења предикатове радње; а друго је квалификација саме те радње. И у другом наведеном примеру младић о којем иде реч био је неопажен док је обављао недопуштени посао, али је и тај посао – исказан предикатом – био неопажен. У трећем случају, Симка је била непоѿмична кад је лежала, али је то био и начин лежања.

---

² Примери су преузети из *Српске синѿаксе* (Симић–Јовановић 2002).

б) Посматран у служби именичког квалификатора, експликатив је у нашим примерима идентичан са атрибутом, за што не треба посебних доказа.

в) И начелна заменљивост придева хомологним прилогом овде је већином стварна, па у том случају први пример би гласио: *они њознају своју зиму и не дочекују је несиремно*; или други: *он се неопажено увлачио*; трећи: *Симка је лежала нејомично*. Трансформацијом је ипак дошло до једне суптилне измене у конструкцији: измењен је смисао односа, па не само да је 'приписивање' садржаја одредбе усмерено сада првенствено на глаголску реч, него је оно друго усмерење готово избледело. Обличке прилике у конструкцији, видимо, од битног су значаја за схватање смисла. Но остаје факат двосмерног карактера 'приписивања' садржаја као функционалног начела код експликатива.

г) Наводимо и примере у којима је употребљен прилог на месту где је могућ придевски експликатив:

– *Изјубљено се гледају* сељаци ДЂ Кор 115; – *Никола клонуло седе* у снег не пуштајући колац ДЂ Кор 124; – *Нађа га је њосмајрала зачуђено* МЦ Лонд 2/21.

У првом примеру замена придевом није сасвим очигледна, јер захтева измене у реду речи, како би придев доспео у положај који му одговара на основу 'природног' реда речи: – *Сељаци се гледају изјубљени*. У другом и трећем примеру тих сметњи нема: – *Никола клонуо седе*; – *Нађа га је посматрала зачуђена*.

Као што смо напоменули горе, прилог ипак једносмерно инклинира предикату, док придев својим конгруенцијским показатељима смера првенствено на именицу уз коју стоји. И још нешто: прилошка реч која кореспондира са експликативом не показује знаке 'привремености', без обзира што би се то очекивало пошто је квалификатор предиката. Привременост у комбинацији прилога и глаголске речи остаје глаголска особеност.

2) Сличне су као у првој групи примера и прилике у следећој скупини форми:

– *Још млад се /Абдулах-паша/ њрославио и обојаишо* ИА ТХ 37; – *Нећеш задуго /ти/ тако ићи вишак* ИА ТХ 148; – *Такав какав си/ ти/ не можеш овде остиаиши* ИА ТХ 148; – *Чистиа и свежа оишићи ће /тј. Симка/ у манастир* ДЂ Кор 98.

Разлика је само у томе што придев, да ли из конструктивних разлога синтагме у којој је (исп. *још млад, иако вишак, иакав какав си*), или од које је сачињен (нпр. *чистиа и свежа*), да ли и из опште синтаксичких, није заменљив прилошком речју – не знамо тачно.

(а) Конструктивни разлози нису сасвим убедљиви (Јер зашто нпр. можемо рећи *чистио и свеже изгледа*, поред *чистиа и свежа изгледа*, а не

можемо *чисто и свеже ошћуће*?). Остају према томе семантички и општи синтаксички услови.

(б) У првом примеру Абдулах-паша био је још млад у време кад се прославио и обогатио. На кога се мисли, у другом примеру, витак је док хода. Симка ће, у последњем примеру, бити чиста и свежа кад буде кренула у манастир. И тако даље. Глаголска реч у предикату није детерминисана придевском, већ она сама стоји уз ту реч одређујући време за које вреди њено приписивање особине именској речи, овде оној у положају субјекта. С правом су стари граматичари ову јединицу назвали 'привременим атрибутом', а млађи 'актуалним квалификатором'. Како смо актуалност у *Српској синтакси* узели као особину предикативности, тога нам се ваља држати и овде, па ћемо придевску реч у тој функцији назвати заправо 'предикатоидом'.

(в) Предикатоид, како видимо, има сасвим специфичан статус у реченици. Он се дефинише као одредба субјекта или садржаја којег другог именичког члана реченице, и у служби је 'актуелног квалификатора', а истовремено и предикатског; али је по 'привремености' и сâм одређен предикатом (његова квалификацијска снага временски је ограничена трајањем предикатове радње).

3) Прилошка трансформација није допуштена ни у примерима:

- Одјекује у њој *исцражњеној и великој* као манастир ДТ Кор 96;
- Нудила је себе свесно *невину* са оштрим, јасним жељама ДТ Кор 98;
- Ђорђе ме је тукао *ни криву ни дужну* ДТ Кор 102; – Нека је цело село гледа, њу *јолу, врелу, широку* као њива ДТ Кор 154;

Овде је обличка блокада мотивисана конструктивним разлозима: конгруенцијским показатељима експликатив је 'заштићен' од усмерења према субјекту, а једнозначно прикључен другој именској речи: у првом примеру заменици у лок. с предлогом *у њој*, у служби глаголске одредбе; у другом заменици *себе* у акузативу без предлога, сада у служби ближег објекта; у трећем заменици *мене*, опет у истом падежу и функцији као код претходног примера. И овде се ради о предикатоиду.

4) На реду су примери по нечему друкчијег типа од свих претходних:

- Тако је стајао, *ћрикован*, између светлости и свеће ИА ТХ 56; – Али ту се њезина мисао, *ућлашена и немоћна*, заустављала ИА ТХ 295;
- Писар онда, *сав црвен*, виче МЦ Лонд 142; – Рјепнин онда ћути, тренут-два, *заморен* МЦ Лонд 143; – Силази затим, јер се уморио, *ћладан, и жегдан*, у подземну станицу МЦ Лонд 145.
- ...нестаје некуд /чиновник/, иза ормана, откуда се враћа, *срдгћћо*, тек после десет минута МЦ Лонд 142; – Рјепнин му, *ћонизно*, каже, да он разуме МЦ Лонд 143.

а) Два првонаведена случаја на први поглед се не разликују од претходних: нпр., мисао је на једној страни *уилашена и немоћна*, а на другој је таква била кад се заустављала. Али једна битна ствар издваја овај од досада наведених примера, а то је положај придева у општој синтагматској целини: он је 'накнадно додат', тј. апониран – у ствари дислоциран. Уместо атрибутско-прилошке, пред нама је 'апозитивно-прилошка' одредба. Исто је и у трећем примеру: писар је описан као сав црвен; али он је такав док виче. Но 'црвенило' писарево је именовано као аутономна чињеница, накнадно придружена једном и другом вањском садржају, никако интегрисана.

б) Други скуп примера разликује се од претходног само по томе што поред придева у њему имамо и неконгруентне апозитиве у облику падежа с предлозима: са фењером у руци или руку опуштених (од умора), са штапом (преко леве руке).

в) У последњем скупу примера наведени су прилози у одговарајућој позицији, који показују да конверзија придева у прилоге следи правилима као и код наведених атрибута. Но она ипак није увек без сметњи, већ зависи од различитих суптилних момената. Нека нам о томе посведоче још два следећа пара примера, у сваком чланови сличног значења, са по две узастопне странице истог текста:

– По неки пролазник, на тротоару, погледа га, за тренут, *зачуђен* МЦ Лонд 2/30; – Кад је сунчан дан, – а ти су ретки, – силази у подрум, жељан сунца, *иужно* МЦ Лонд 2/37;

– Лекар га је, међутим, тешио, *набусишо* МЦ Лонд 2/48; – Лекар је пред њим стајао, *йоишишиен* МЦ Лонд 2/49.

У првом пару замена облика је слободна: *йоїледа іа зачуђено – силази иужан*. Али у другом пару постоји нека сметња, јер није обично *иеши іа набусиш*, као што је необичније *стајао је йоишишиено* од облика у тексту. На делу је, вероватно, лексичка компатибилност: 'набуситост' је ближа 'тешењу', него његовом покретачу, као што је 'потиштеност' заиста карактеристичнија за личност него за њено понашање.

2. (а) Крајњи је закључак о 'атрибутско-прилошким' одредбама да су оне разноврсне по синтаксичким особинама, и да су по томе паралелне осталим адлокативима, одн. дислокативима – атрибутима и апозитивима³

(б) Ваља нам се подсетити да смо још у вези са апозитивом и апозицијом увели и термин 'предикатоид'.

---

³ Хрватски лингвисти описују атрибутско-прилошку одредбу искључиво као тип предикатива, нпр.: Пети (1975) и Катичић (1986: 452).

3. ЛИНЕАРНА ОРГАНИЗАЦИЈА КОНСТРУКЦИЈА СА ЕКСПЛИКАТИВОМ

1. Навешћемо грађу са таквим јединицама, и објаснити њихово понашање у линеарној структури реченице. Ево прве групе примера:

– Деца (*чак и јеврејска*) н а п у ш т а ј у игру и престају са виком, а старији међу њима свечано и бојажљиво прилазе огромној и тешкој ђединој руци ИА Ћупр 144; – А Грмеч, *шежак, збијен, шућљив*(,) о д в а ј а од своје масе споре брадате громаде и шаље их мени БЋ КДН 30; – Кровови, *обрасли маховином*, једва с е р а с п о з н а ј у, према мјесечини, од зелених шљивика, кроз које стрше ПК Ј 14–15; – Експедиција, *сама њо себи*, н е м а оног значаја који се у маштама често придаје експедицијама, да би вредело описивати је у свима њеним појединостима МП Пол 3;

– ...ми, дјечурлија, не бојећи се стрине, толико се загоспода-рисмо у стричевој спаваћој соби, да смо по два-три пута дневно претресали његов војнички кофер... БЋ КДН 60; – Професори, не могући сачекати министров предлог, и з н е н а д и л и с у владу и скупштину својим предлогом СЈ Обр 238;

– Остали, без крви у лицу и мисли у глави, п р и х в а т и ш е тај закључак као што би прихватили сваки други, јер сами нису били у стању да ма шта закључе ИА Ћупр 151; – Ми с м о, од времена на време, у п о т р е б љ а в а л и медвеђе месо за храну, једно с тога што га, вероватно, више у свом животу нећемо имати, а друго и због потребне промене, јер се од конзервиране хране, и од хладноће којој смо били изложени, добија опасна поларна болест скорбут МП Пол 34; – Овај је, почетком 19-ог века, а кроз дуги низ година, у близини Гренланда л о в и о китове и са својим бродом често долазио до саме његове источне обале МП Пол 43–44; – Један је од њих, баш у непосредној близини места на коме смо се искрцали, у тај мах у л о в и о једну фоку, и ми смо радознало посматрали МП Пол 44; – Драга, за то време, л е ж а л а је у постељи као обамрла и није говорила ни речи СЈ Обр 219; – Држава је, у *недосјайку својих чувара*, о с т а в љ а л а шуме на чување општинама, и на име награде признавала им право уживања СЈ Обр 242; – Иса, у *једном шренушку*, д и ж е целу митровачку и новопазарску нахију, заузима митровачки телеграф, и непосредно од султана тражи да се неки намети укину СЈ Обр 260.

1) У прву групу издвојили смо конструкције са примарно лексичким придевским атрибутом. Већ овлашни преглед показује да су, поред изговорне антиципације, ове конструкције доживеле и синтаксичку – да су то заправо предикатоиди.

(а) (1) У првој наведеној конструкцији: – *Деца (чак и јеврејска)* н а п у ш т а ј у игру и престају са виком – садржај заграде чини придевски

атрибут 'јеврејска' са својим пратиоцем. Но пратилац 'чак' наглашава атрибут и издваја га из контекста, а изговорна пауза чини га сасвим удаљеним од управне именице – као неку засебну изјаву, односно констатацију, по смислу уопштenu, а синтаксички невезану за контекст. У таквом статусу она је интерпунгирана по начелу парентезе, иако је задржала линеарну позицију коју би могла заузети и као обични атрибут. Осамостаљена констатација, дакле актуализована сигнификација, по нашим објашњењима из прве свеске *Синџаксе*, јесте предикатоид.

(2) Предикатоидни атрибут, наравно, остаје атрибут, само има карактер актуализацијске јединице. Тај се актуализацијски карактер не огледа само у комуникативној посебности испољеној у ономе што код предиката називамо информативношћу, дакле у функцији сличној предикату – него и у томе што ову функцију обавља не само упућујући на управну именицу, већ и на неке друге тематске елементе из свог контекста. Овде 'чак и јеврејска' 'јеврејску' децу донекле супротставља садржају предиката, која ометају његову реализацију, али се она, реализација, и поред тога дешава. Тиме је предикатоидни атрибут успоставио заправо везу са предикатом, овде као нека врста допусне конструкције, слична по нечему допусној реченици.

(3) Слобода у линеарном кретању нашег предикатоидног атрибута, у односу на атрибут, огледа се нпр. у томе што он може заузети поствербални, и чак постклаузални положај, па у одређеним условима и постсентенцијални: – Деца (*чак и јеврејска*) н а п у ш т а ј у игру и престају са виком → – Деца н а п у ш т а ј у (*чак и јеврејска*) игру и престају са виком // – Деца н а п у ш т а ј у игру (*чак и јеврејска*) и престају са виком // – Деца н а п у ш т а ј у игру и престају са виком (*чак и јеврејска*). – У нашој последњој транспонованој варијанти јесте положај који назвасмо условно постсентенцијалним: предикатоид је дошао на крај 'репродуктивног циклуса форми', или конструкције у којој чланови један други условљавају на начин како смо то раније објаснили.

(4) Зачудо, као и допусне реченице, наш предикатоид – наравно, и по логици линеарне дистрибуције лексичког предиката, али и по логици распореда допусне реченице – врло добро 'пасује' у предсубјекатску позицију. Тада му није потребна ни заграда јер се сматра уклопљеним у природни амбијент: – *Чак и јеврејска* деца н а п у ш т а ј у игру и престају са виком.

(5) Али потпуним уклапањем у своју природну средину, предикатоид наједном губи својства предикатоида и постаје обичан атрибут.

(6) Крајњи је закључак као што смо и утврдили: атрибут издвојен из свог природног амбијента може попримити особине предикатоида и линеарно слободне јединице.

(б) (1) У другом примеру: – *А Грмеч, шежак, збијен, шуџљив(,)* о д - в а ј а од своје масе споре брадате громаде – троструки придевски предикатоид 'тежак, збијен, шутљив', има синтаксичке и линеарне

карактеристике сличне претходно описаном: – А *Грмеч, шежак, збијен, шућљив*(,)о д в а ј а од своје масе *споре брадаше громаде* → – А Грмеч о д в а ј а , *шежак, збијен, шућљив*(,) од своје масе *споре брадате громаде* // – А Грмеч о д в а ј а од своје масе *споре брадате громаде, шежак, збијен, шућљив*. (2) Услед деловања сепаративних функција низа у набрајању, и у предсубјекатској позицији мислимо да није сасвим сувишан онај зарез који смо сами успоставили јер нам се чини да после крајњег члана ипак постоји пауза: – А *шежак, збијен, шућљив*(,) Грмеч, о д в а ј а од своје масе *споре брадате громаде*. – Наравно, зарез је изостављив, и тада атрибутски низ губи предикатоидна својства: – А *шежак, збијен, шућљив* Грмеч, о д в а ј а од своје масе *споре брадате громаде*. – Но зато није довољно избрисати зарез, већ превести и придеве у њихов уобичајени облички систем када директно атрибуирају властито име – у облик одређеног вида: – А *шешки, збијени, шућљиви* Грмеч, о д в а ј а од своје масе *споре брадате громаде*. – Сада нам долази на ум и посебна обличка сличност предикатоида са предикат(ив)ом: увек је у облику неодређеног вида.

(в) Последњи пример ове групе искористићемо да укажемо на оне услове који се предикатоиду постављају његовом слободном линеарном кретању у оквиру целокупне исказне форме. Пратићемо простор у којем је она преносива с места на место: – *Експедиција, сама њо себи*, н е м а оној значаја који се у маштама често придаје експедицијама, да би вредело описивати је у свима њеним појединостима → – *Сама њо себи*, експедиција н е м а оног значаја који се у маштама често придаје експедицијама, да би вредело описивати је у свима њеним појединостима → – *Експедиција н е м а*, *сама њо себи*, оног значаја који се у маштама често придаје експедицијама, да би вредело описивати је у свима њеним појединостима → – *Експедиција н е м а* оног значаја, *сама њо себи*, који се у маштама често придаје експедицијама, да би вредело описивати је у свима њеним појединостима // – *Експедиција н е м а* оног значаја који се у маштама често придаје експедицијама, *сама њо себи*, да би вредело описивати је у свима њеним појединостима. (1) Она је, као што знамо, преносива у предноминални положај, природно место атрибута, али из којег су најчешће искључене вишечлане атрибутске конструкције, а прихватљиве само у служби предикатоида. (2) Предикатоид је, са своје стране, допуштен у постноминалном положају, као у забележеном примеру. (3) Даље, поставили смо га у поствербалну, одн. постпредикатску позицију, а видимо да и тамо добро функционише. (4) Затим, нашао се после предиката и његовог пратиоца у виду генитивног комплетива с пратиоцем ('нема оног значаја'). (5) Преместили смо га и иза прилексикалне зависне односне реченице 'који се у маштама често придаје експедицијама' – и ту се осећа на месту. (6) Али покушај даљег превлачења

према крају исказне форме не даје позитивне резултате. Верујемо да је то стога што после односне долази приклаузална зависна клауза, без тако блискога синтаксичког односа са главнином конструкције какав смо у том оквиру имали прилике да посматрамо. (7) Утврђујемо да је слобода линеарног кретања предикатоида ипак релативна, и зависи од структурне хомогености исказне форме, или уже конструкције у којој функционише као предикатоид.

2) Друге две групе чине конструкције са партиципским и падежним предикатоидом.

(а) Тиме смо утврдили да партиципски облик може бити у служби предикатоида. Анализираћемо само први пример. Ево могућих трансформација у овом исказу: – ...**ми**, дјечурлија, *не бојећи се сѝрине*, толико се **е** **з а г о с п о д а р и с м о** у стричевој спаваћој соби, да смо по два–три пута дневно претресали његов војнички кофер → – ...*не бојећи се сѝрине*, **ми**, дјечурлија толико се **е** **з а г о с п о д а р и с м о** у стричевој спаваћој соби, да смо по два–три пута дневно претресали његов војнички кофер // – ...**ми**, дјечурлија, толико се **е** **з а г о с п о д а р и с м о**, *не бојећи се сѝрине*, у стричевој спаваћој соби, да смо по два–три пута дневно претресали његов војнички кофер // – ...**ми**, дјечурлија, толико се **е** **з а г о с п о д а р и с м о**, *не бојећи се сѝрине*, у стричевој спаваћој соби, да смо по два–три пута дневно претресали његов војнички кофер // – ...**ми**, дјечурлија, толико се **е** **з а г о с п о д а р и с м о**, *не бојећи се сѝрине*, у стричевој спаваћој соби, да смо по два–три пута дневно претресали његов војнички кофер // – ...**ми**, дјечурлија, толико се **е** **з а г о с п о д а р и с м о** у стричевој спаваћој соби, *не бојећи се сѝрине*, да смо по два–три пута дневно претресали његов војнички кофер // – ...**ми**, дјечурлија, толико се **е** **з а г о с п о д а р и с м о** у стричевој спаваћој соби, *не бојећи се сѝрине*, да смо по два–три пута дневно претресали његов војнички кофер // – ...**ми**, дјечурлија, толико се **е** **з а г о с п о д а р и с м о** у стричевој спаваћој соби, да смо по два–три пута дневно претресали његов војнички кофер // – ...**ми**, дјечурлија, толико се **е** **з а г о с п о д а р и с м о** у стричевој спаваћој соби, да смо по два–три пута дневно претресали његов војнички кофер, *не бојећи се сѝрине*. – Зависна прилексикална реченица (поредбена уз 'толико') прихвата и овде предикатоид у своје структурно поље. Када је у оквиру зависне реченице, међутим, предикатоид добија извесне особености њеног детерминатора – или боље: детерминатора њених чланова. То је, међутим, особеност сваког 'лутајућег детерминатора', у што смо се уверили још у првој свесци наших истраживања говорећи о колокативима.

(б) У примерима треће групе наведене су конструкције са падежним адвербативом, за који тврдимо да је у функцији предикатоида. И овде у разматрање узимамо само први пример: – **Осѝали**, *без крви у лицу и мисли у љави*, **п р и х в а т и ш е** тај закључак као што би прихватили сваки други, јер сами нису били у стању да ма шта закључују – падежна секвенца са

пратиоцима 'без крви у лицу и мисли у глави' стоји у постноминалној позицији и несумњиво је у првом реду њен атрибутски детерминатор, слика њихов изглед и духовно стање. Наравно, те особине 'остали' показују за време 'прихватања', дакле остварења глаголског садржаја, па је јасно да секвенца није искључиво номинални детерминатив, већ је у вези и са глаголом у предикату.

2. Интересантна су по сродности само још три специфична случаја из ове групације:

– Колибица, *огмах уз обалу Гомионице*, и један палучак зиратне земље, – то му је све ПК Ј 37;

– Вук, као какво страшило, кад видје да се радници све ближе примичу, р а ш и р и руке као да ће бранити гај, напрегну се и прозбори немоћним и уздрхталим гласом ПК Ј 91; – Радикали, *као сѝранка већине*, н и с у с е ни пре закона од 1901 о д у ш е в љ а в а л и за сразмерно представништво, које је и у устав од 1888 унето преко њихове воље СЈ Обр 226.

(а) Први се разликује од оних из претходно анализираних многобројне групе утолико што поред предикатоида у међупољу стоји још један номинални елемент са пратиоцима 'и један палучак земље', у функцији паралелног субјекта, као и скупна апозиција обају субјеката 'то'. Но сви ти нови моменти не ометају кретање предикатоида: – *Колибица, огмах уз обалу Гомионице*, и један палучак зиратне земље, – то му је све → – *Огмах уз обалу Гомионице*, колибица, и један палучак зиратне земље, – то му је све // – *Колибица*, и један палучак зиратне земље, *огмах уз обалу Гомионице*, – то му је све // – *Колибица*, и један палучак зиратне земље, – то му је све, *огмах уз обалу Гомионице*. – С једне стране синтаксички 'јаче' јединице попут лексичког атрибута, а с друге сразмерно широк опсег предикатоида – одређују избор позиција које ће запремати. Што даље од забележеног, и оптималног положаја нашег елемента, верзије су све неприхватљивије.

(б) Други и трећи су из репертоара компарацијских комплетива, који су функционално врло разноврсни и покретљиви (исп.: Симић–Јовановић 2002: св. I). То је случај и са њиховим линеарним кретањем. Показаћемо то експериментом на другом примеру, а први је сасвим сличан њему: – *Радикали, као сѝранка већине*, н и с у с е ни пре закона од 1901. о д у ш е в љ а в а л и за сразмерно представништво, које је и у устав од 1888. унето преко њихове воље → – *Као сѝранка већине*, радикали с е н и с у ни пре закона од 1901. о д у ш е в љ а в а л и за сразмерно представништво, које је и у устав од 1888. унето преко њихове воље // – *Радикали с е н и с у*, *као сѝранка већине*, ни пре закона од 1901. о д у ш е в љ а в а л и за сразмерно представништво... // – *Радикали с е н и с у* ни

пре закона од 1901., као *сѝранка већине*, о д у ш е в љ а в а л и за сразмерно представништво... // – Радикали с е н и с у н и пре закона од 1901 о д у ш е в љ а в а л и, као *сѝранка већине*, за сразмерно представништво... // – Радикали с е н и с у н и пре закона од 1901 о д у ш е в љ а в а л и за сразмерно представништво, као *сѝранка већине*...

3. Супротност предикатоиду чине многи други детерминативи и комплетиви, за које смо констатовали да се ретко и доста тешко покрећу из своје домицилне позиције. Очекивали бисмо – као што смо више пута и помињали, – да је хијерархија синтаксичке хомогености конструкције у обрнутој сразмери са покретљивошћу елемената, те да ће нпр. екслокативи свих врста, не само предикатоид, бити слободни у избору позиције. Ствар, међутим, стоји друкчије. Тако нпр. апозиција има релативно утврђен позициони размештај чланова. Већ смо уочили несклоност чланова ка замени места. Сада ћемо размотрити друге аспекте линеарне дистрибуције апонираних јединица, наравно у оквиру реченичног међупоља. Најпре наводимо расположиве примере:

– Хусари са црвеним шапкама и жутиим гајтанима на грудима, *све румени и ѝрејланули младићи уфийиљених брчића*, и з г л е д а л и с у свежи и испавани као да су сад из касарне ИА Ђупр 149; – Ми, *дјечурлија*, радознано начетани на вратима, никад више у животу н и с м о в и д ј е л и тако узбудљив и свечан призор БЂ КДН 17; – Јаблан, *сѝари, лукави, мејданџија*, п о с р н у као ђоја на десно кољено предње ноге, па подухвати Рудоњу испод врата ПК Ј 15; – Остатак зајма – у *сѝвари њејових 5/6* – банке с у п р и м а л е с правом опције СЈ Обр 249; – Они, *сѝранка народна*, п р и с т а л и с у на један устав који је круна даровала, и којим се народној скупштини постављао за татора сенат СЈ Обр 215.

(а) У првом примеру апониране су доста простране и компликоване конструкције. Оне не остављају места за сумњу у то да се између две централне јединице могу уметати њихови пратиоци свих врста: – *Хусари* са црвеним шапкама и жутиим гајтанима на грудима, *све румени и ѝрејланули младићи уфийиљених брчића*... – Тиме је доказана начелна дисконтинуативност конструкције. Пермутабилност је доказива на лицу места, заменом позиција двеју наших јединица у низу: – *Све румени и ѝрејланули младићи уфийиљених брчића*, хусари са црвеним шапкама и жутиим гајтанима на грудима... – Питање је само који је од елемената у новом редоследу управни члан конструкције, а који зависни. Али то је други проблем.

(б) Узећемо затим четврти наведени пример да бисмо показали какве се све јединице могу наћи у међупољу апозиција: – *Осѝаѝак* зајма – у *сѝвари њејових 5/6*... – Обрт 'у ствари' већ смо сусрели у инвентару

колоцираних елемената, тј. чланова вањског међупоља биномне реченице. Очито се те јединице дају импостирати и међу апониране јединице.

4. Остали су нам примери са зависним реченицама у вањском међупољу. О њиховој покретљивости и домицилности на томе месту могуће је говорити из различитих аспеката. Прво ћемо их навести разврстане у две скупине – прву чине прилексијалне, а другу приклаузалне зависне реченице које су се нашле у позицији коју испитујемо:

– Алихоџа, који се није удаљавао од своја гућана, али коме су људи казивали све што се говори и дешава пред Каменијим ханом, само је тужно и сажално о д м а х и в а о руком ИА Ћупр 134; – Мулазим, која ништа није могло избацити из његовој мира, о т и ш а о је даље за својим пословима ИА Ћупр 151; – Турци из чаршије, који раде са новим свештом, п о з д р а в љ а ј у Шемсибега кад пролази кроз чаршију са неким поштовањем ИА Ћупр 157–158; – Окрајци косе, што су вирили испод фесића, ж у т ј е л и с у с е као восак ПК Ј 32; – Нека од тих брда, на којима се, збој њихових стирних стирана, не задржава ни снеј, ни лед, и м а ј у издалека облик рушевина каквог старог, запуштеног замка МП Пол 40–41; – Миловановић, који је смајран за њојшвијника коцкарнице, и м а о је тежак задатак да под пристојним условима дође до зајма СЈ Обр 249;

– Ковач, као да се одједном њосијдео своје слабости и неодлучности, п о т р ж е однекуд чекић којим је до малочас заглављивао топове ИА Ћупр 136; – Станко, кад уледа стиранске људе, п о д м е т н у бравду и некако се тешко подиже да их дочека ПК Ј 85; – Вук, као какво страшило, кад видје да се радници све ближе њрмичу, р а ш и р и руке као да ће бранити гај, напрегну се и прозбори немоћним и уздрхталним гласом ПК Ј 91.

1) (а) Одмах се можемо сетити већ утврђене чињенице да су приклаузалне зависне реченице у начелу покретљиве, а прилексијалне имају фиксну позицију после управне речи. Показаћемо то на расположивим примерима са зависном реченицом у нашем вањском међупољу. Обе те чињенице потврђене су примерима овде наведеним.

(аа) Узмимо први пример: – *Алихоџа*, који се није удаљавао од своја гућана, али коме су људи казивали све што се говори и дешава пред Каменијим ханом, само је тужно и сажално о д м а х и в а о руком. – (1) Зависне клаузе, иако паузама сепарирание и од субјекта, који атрибуирају, и од предиката и његових пратилаца, – ипак у линеарном следу остају потпуно непокретне: нити је иједна преносива у предсубјекатски, ни у постглаголски положај. У оваквом распореду субјекта и предиката оне су увек везане за међупоље. (2) Једино ако би субјекат променио положај и прешао у постпредикатску позицију, за њим би аутоматски прешла и зависна реченица: – *Само је тужно и сажално о*

д м а х и в а о руком Алихоца, који се није удаљавао од свога дућана, али коме су људи казивали све што се говори и дешава пред Каменитим ханом.

(аб) Исто је и у другом примеру по реду: – *Мулазим*, која нишџа није мојло избацџи из њејовој мира, о т и ш а о је даље за својим пословима → – О т и ш а о је даље за својим пословима *Мулазим*, која нишџа није мојло избацџи из њејовој мира.

(ав) И у трећем: – *Турци* из чаршије, који раде са новим светиом, п о з д р а в љ а ј у Шемсибега кад пролази кроз чаршију са немим поштовањем // – П о з д р а в љ а ј у Шемсибега кад пролази кроз чаршију са немим поштовањем *Турци* из чаршије, који раде са новим светиом. – (1) Зависна прилексикална клауза, према томе, пермутабилна је са управном речи. (2) Но управо анализирани пример показује како ствар стоји са дисконтинуативношћу: пратиоци управне речи који по правилу заузимају позицију после ње, не мењају га аутоматски већ остају где су: – *Турци* из чаршије, који... – Слично је и у: – *Окрајци* косе, шџо су вирили...; – *Нека* од тих брда, на којима се... – итд.

(б) Друкчије ствар стоји у примерима друге групе.

(ба) У: – *Ковач*, као да се одједном џосџидео своје слабосџи и неодлучносџи, п о т р ж е однекуд чекић којим је до малочас заглављивао топове – зависна реченица преместива је и у предсубјекатски и у постпредикатски простор: – *Као да се одједном џосџидео своје слабосџи и неодлучносџи*, ковач п о т р ж е однекуд чекић којим је до малочас заглављивао топове // – *Ковач* п о т р ж е однекуд чекић којим је до малочас заглављивао топове, као да се одједном џосџидео своје слабосџи и неодлучносџи.

(бб) Такође у: – *Сџанко*, кад ујледа сџирањске људе, п о д м е т н у бравду и некако се тешко подиже да их дочека → – *Кад ујледа сџирањске људе*, *Сџанко* п о д м е т н у бравду и некако се тешко подиже да их дочека // – *Сџанко* п о д м е т н у бравду кад ујледа сџирањске људе, и некако се тешко подиже да их дочека. – Преместивост се у нашем примеру не ограничава на ова два положаја, већ обухвата и следећу координирану реченицу, вероватно зато што нема промене перспективе исказивања, па се целокупан тематски садржај осећа приказаним у јединству, те му је и временска одредба јединствена: – *Сџанко* п о д м е т н у бравду и некако се тешко подиже, кад ујледа сџирањске људе, да их дочека // – *Сџанко* п о д м е т н у бравду и некако се тешко подиже да их дочека, кад ујледа сџирањске људе.

(бв) Слично је и у: – *Вук*, као какво страшило, кад видје да се радници све ближе џримичу, р а ш и р и руке као да ће бранити гај, напрегну се и прозбори немоћним и уздрхталим гласом → – *Вук*, као какво страшило, р а ш и р и руке кад видје да се радници све ближе џримичу, као да ће бранити

гај, напрегну се и прозбори немоћним и уздрхталим гласом // – Вук, као какво страшило, р а ш и р и руке као да ће бранити гај, *кад видје да се радници све ближе њримичу*, напрегну се и прозбори немоћним и уздрхталим гласом // – Вук, као какво страшило, р а ш и р и руке као да ће бранити гај, напрегну се, *кад видје да се радници све ближе њримичу*, и прозбори немоћним и уздрхталим гласом // – Вук, као какво страшило, р а ш и р и руке као да ће бранити гај, напрегну се и прозбори немоћним и уздрхталим гласом, *кад видје да се радници све ближе њримичу*. – Поново је пред нама пример са постноминалним пратиоцима, додуше у виду предикатоида који – рекли смо – лако мења позицију, па је преносив у главни део управне реченице: – Вук, *кад видје да се радници све ближе њримичу*, као какво страшило, р а ш и р и руке као да ће бранити гај, напрегну се и прозбори немоћним и уздрхталим гласом.

2) Реченична преносивост није, примећујемо, од исте врсте као код предикатоида, иако бисмо очекивали да ће предикатна структура бити у линеарном кретању још слободнија од предикатоидне. Сем 'домицилне' реченице, у чији оквир може бити укључена, зависна реченица обично се у односу на друге клаузе понаша као недисконтинуативна, тј. херметична структура која с њима може мењати место, али не може с њима структурно интерферирати – мешати чланове.

5. На овоме месту изложићемо грађу која иначе нигде не припада, а теоријски није од мале важности, посебно не за проблем линеарне дистрибуције речи.

5.1. Најпре ће нас занимати удвојени субјекат. Удвајање може бити условљено различито, и имати различит карактер.

5.1.1. Удвојен је субјекат, пре свега, састављен од више аутономних лексема повезаних у координативну паратагму.

(I) Ова може имати чисти вид, као у примерима:

– *Цар и краљ* н и ј е м о г а о више гледати како насиље и немири владају у близини његових покрајина ИА Ћупр 138; – *Цар и краљ* н а р е ђ у је да сви синови ове земље уживају иста права по закону ИА Ћупр 138;

– *Трубачи и хусари* п р о ј а х а ш е поред свештеника и мулазима, зауставише се на пијаци и постројише са стране ИА Ћупр 149; – *Стириц и куја* с т и з а л и с у са свог ноћног стражарења побједнички свечани као да су васкрсли из погубне таме БЂ КДН 119; – *Александар и Драја* о б и ш л и с у један део западне Србије и задржали се у оним местима за која су Драгу везивале личне и породичне успомене СЈ Обр 222; – *Влада и скујићина* п о г о д л е с у с е, најзад, да се у Београду и у Нишу председник општине бира, али да се његов избор подноси краљу на потврду СЈ Обр 235; – *Сарафов и Радев* в р б у ј у присталице за своје идеје и међу нама Србима СЈ Обр 254;

– *Он и њој Никола* б и с е п о г л е д а л и с в р е м е н а н а в р е м е к а о д а с е о ч и м а с п о р а з у м е в а ј у ИА Ћупр 147; – *Мулазим и њој Никола* с е с н а ђ о ш е п р в и ИА Ћупр 151; – *Мула Ибрахим и њој Никола* с у и ш л и з а ј е д н о с в е д о п о д н о ж ј а М е ј д а н а ИА Ћупр 152.

(а) У примерима прве групе чланови конструкције нису повезани само синтаксички, већ и тематски, јер сигнификују исто лице – аустријског цара, који је истовремено био и угарски краљ. Структура је непробојна, тј. не може се међу њене чланове укључити нпр. предикат. Није уобичајена ни замена места, вероватно зато што се осећа и термилошка функција. Друга је ствар што је субјекатска конструкција преместива у интрапредикатску и постпредикатску сферу: – Н и ј е м о г а о *цар и краљ* више гледати // – Н и ј е м о г а о више гледати *цар и краљ*.

(б) У другој групи су конструкције у којих је веза међу члановима остварена на синтаксичком нивоу, док су тематски аутономне.

(ба) По већ познатом начелу понашања напоредних структура, чланови и овде слободно замењују места: – *Трубачи и хусари* п р о ј а х а ш е → *Хусари и њубачи* п р о ј а х а ш е; – *Сџириц и куја* с т и з а л и с у → – *Куја и сџириц* с т и з а л и с у; – *Александар и Драја* о б и ш л и с у → *Драја и Александар* о б и ш л и с у; – *Влада и скујшићина* п о г о д и л е с у с е → – *Скујшићина и влада* п о г о д и л е с у с е – итд.

(бб) Даље, конструкција је дисконтинуативна, јер сваки део је слободно преместив у поствербалну позицију: – *Трубачи и хусари* п р о ј а х а ш е → – *Трубачи* п р о ј а х а ш е и *хусари* → – *Хусари* п р о ј а х а ш е и *њубачи*. Преместиви су, наравно, и заједно, што је ствар линеарне дистрибуције субјекта и предиката као таквих: – П р о ј а х а ш е *њубачи и хусари*.

(в) Примери последње групе разликују се од осталих само по томе што показују да појединачни субјекат може имати такође биноминалну или полиноминалну структуру, но о томе ћемо подробније говорити у следећим тачкама.

(г) Интересантно је како се држи енклитика. Иако не видимо зашто не би заузела апсолутну постиницијалну позицију, тј. зашто не би дошла у положај после првог члана субјекатске групе – она то ипак редовно избегава. (1) У неким случајевима остаје у својој позицији у оквиру предикатског изговорног такта: – *Сџириц и куја* с т и з а л и с у; – *Александар и Драја* о б и ш л и с у; – *Влада и скујшићина* п о г о д и л е с у с е. – (2) У другима реагује на присуство субјекта испред глаголског облика у предикату, али тако што долази у постсубјекатску позицију, третирајући његову структуру као непробојну целину: – *Он и њој Никола* б и с е п о г л е д а л и; – *Мулазим и њој Никола* с е с н а ђ о ш е п р в и. – (3) Вероватно је то један од симптома херметичности координиране

конструкције, о чему смо каткада извештавали у току анализе грађе различитог састава и функција.

(II) Субјекатска паратагма јавља се и у виду вишечланог низа у којем учествују и пратиоци именичких речи у њеном саставу:

– *Подјуркивање и њрикривено њодмиивање и смијех пратили су још дуго стрица Ницу БЂ КДН 17; – Влада и њене њрисѡалице уверавали су да ће касациони суд вршити тај посао непристрасније него што би то чинила два дома СЈ Обр 212; – Коцка и разне забаве као коло, панорама, циркус, забрањене су СЈ Обр 244.*

Лексички атрибут свуда стоји на свом законитом месту испред именице, растављајући на тај начин субјекатске лексеме једну од друге. У последњем наведеном примеру употребљен је и компарацијски комплетив 'као...', који се нашао у постсубјекатској позицији, растављајући сада овај од предикатске групе.

(III) Постсубјекатски простор може бити запремљен и иначе уобичајеним елементима, сада у реченичном међупољу:

– *Измене и допуне у казеном законуку од 1902. замениле су смртну казну казном робије за она дела која су до устава од 1901. кажњавана смртном казном СЈ Обр 240; – Радикали и напредњаци удружени у Вујићевој влади нису се слагали у свима питањима унутрашње политике СЈ Обр 251;*

– *Коњаник и пешак на ѡмом ѡуѡу, ѡосмаѡрани одозго с моста, и згледају као да иду по уском брвну између воде и крша ИА Ћупр 118; – Поп Никола стари, а мудерис и рабин, зрели људи, ѡразлично одевени и брижни за себе и сваки за своје, седили су на капији ИА Ћупр 142; – Лукавство и варање, када узме ѡако велике размере и ѡосѡане ѡако кобно за династију и државу, приближује се велеиздаји СЈ Обр 221.*

(а) У примерима прве групе постноминално су позиционирани атрибутски пратиоци који заједнички детерминирају елементе субјекта као целину.

(б) У другој групи постсубјекатске конструкције су различите по саставу.

(ба) У првој од ових форми за субјектима опет следи заједнички секвентни падежни атрибут 'на том путу', а за њим предикатоид 'посматрани одозго с моста'.

(бб) У другом су такође комбиновани атрибути, распоређени парно, и предикатоиди, сада заједнички за све чланове субјекатске паратагме – чине са овим сложену четворчлану структуру.

(бв) У последњем детерминатор је зависна реченица приклаузалног типа, дакле слична по функцији и линеарној дистрибуцији предикатоиду.

5.1.2. Најмногобројније су, а функционално и структурно најчудније конструкције које већ назвасмо биноминалним или полиноминалним, а монопозиционим субјекатским формама:

– *Брбљивац ѿѿок* п о ч е о је да шапуће и гргољи запричан сам са собом БЋ КДН 11; – *Министар наредбодавац* који се огрешио о буџет, м о г а о је, и без одобрења народне скупштине, бити узет на одговор СЈ Обр 248;

– *Авдаја Османѿић* ни и је више с и л а з и о у касабу ИА Ћупр 125; – *Мула Ибрахим* б и га пажљиво и саучесно с а с л у ш а о, затим би он њему казао неколико добрих речи ИА Ћупр 145; – *Мула Ибрахим* је и м а о једну ману ИА Ћупр 144; – *Мула Ибрахим* је к о л у т а о очима и мицао уснама ИА Ћупр 152; – *Мола Зека* б и о је српски душманин СЈ Обр 260;

– *Пој Никола* је г о в о р и о кратко и завршио нагло ИА Ћупр 150; – *Дјег Раге*, богами, ни и је ни сјутрадан б и о лијен, устао је прије зоре БЋ КДН 64; – *Сѿриц Ницо* с е само м р ш т и о и отпухивао БЋ КДН 65; – *Кум Перо* п р и с к о ч и и не даде му да дође до ријечи БЋ КДН 71; – *Сѿриц Ницо* је обично ћ у т а о БЋ КДН 100; – *Сѿриц Ницо* с е о б е з н а н и у мјесту, изгуби ријеч БЋ КДН 109; – *Сѿриц Ницо* н а ш а о с е пред шталом БЋ КДН 125; – *Сѿриц Ницо*, онако незлобив и добродушан, б и о је душу д а о за то БЋ КДН 135; – *Сѿриц Ницо* с е у трену с ј е т и да је двапут био жењен БЋ КДН 138; – *Насеље Анѿмајсалик* б р о ј и око 200 становника МП Пол 46; – *Краљ Александар* и з б е г а в а о је да изречним начином прими парламентаризам СЈ Обр 213; – *Радикал Миловановић* и м а о је за образац устав из 1888., а *народњак Маринковић* уставни нацрт Пироћанац–Новоковићев СЈ Обр 214; – Краљ Александар в о д и о је одбрамбену политику СЈ Обр 214; – *Министар Појовић* б и о је већ п о т п и с а о претходни уговор и узео од поверилачке групе кауцију СЈ Обр 248; – *Краљ Александар* б и о је уверен, да је кнез Никола њему уз инат оженио сина ћерком Константиновићевом СЈ Обр 256; – *Краљ Александар* л љ у т и о с е што Аустрија даје уточишта противницима његове женидбе СЈ Обр 257.

1) Примере смо разврстали у три групе према природи именских речи у саставу субјекатске синтагме: у првој групи она је састављена од апелативних именица, у другој од властитих имена, а у трећој је мешовита по саставу.

(а) Апелативи се понашају као управна реч и атрибутив. Синтагма је – тако сугерира позиција енклитике – затворена у себе и издвојена од предиката. Енклитика, наиме, у забележеним случајевима не реагује на присуство субјекатске синтагме у претпољу глагола, већ задржава своју позицију иза глагола: – *Брбљивац ѿѿок* п о ч е о је да шапуће; –

Министар наредбодавац који се огрешио о буџет, м о г а о *ј е*, и без одобрења народне скупштине, бити узет на одговор. – У другом примеру то је и разумљиво с обзиром на обим субјекатске синтагме са припадајућим пратиоцима. У првом би се могло очекивати и друкчије: – *Брбљивац пошток је почео* да шапуће.

(б) У другој групи примера, рекосмо, субјекатску конструкцију чине властита имена. Својим тематским садржајем она делује као прост сигнификатор. Очекивали бисмо да она и синтаксички делује као компактна целина, те да то потврђује и понашање енклитике.

(ба) Наше очекивање остварује се у два од три случаја са енклитиком, и са могућношћу да она својим положајем регулише и обележава однос предиката према субјекту: – *Мула Ибрахим је* и м а о једну ману; – *Мула Ибрахим је* к о л у т а о очима. – Енклитика непосредно уз други члан секвенце сведочи о њиховој непробојности, континуативности, као прво, и као друго – о њиховој уклопљености у конструкцију са предикатом, дакле синтаксичком адаптираношћу на јединствену субјекатску функцију у тој реченици.

(бб) У једном примеру, међутим, енклитика се држи одбојно према таквој конструкцији: – *Мола Зека* б и о *је* српски душманин.

(бв) Не ради се ни о разлици у односима између субјекта и предиката, ни о разлици у обиму конструкције – већ о факултативности понашања енклитике. Мислимо да нема разлике у томе између конструкција са апелативима и властитим именима.

(в) У трећој, врло бројној групи примера субјекатску синтагму, рекосмо, чине апелатив и властито име. Понашање енклитике сведочи о начелном идентитету односа у оваквим и претходно анализираним конструкцијама.

(ва) У: – *Пој Никола је* г о в о р и о кратко; – *Сјриц Ницо је* обично ћ у т а о; – *Сјриц Ницо се* само м р ш т и о; – *Сјриц Ницо се* у трену с ј е т и; – *Краљ Александар је* у сенату н а м е њ и в а о... – енклитика је у међупростору између субјекта и предиката.

(вб) У: – *Сјриц Ницо* н а ш а о *се* пред шталом; – *Краљ Александар* и з б е г а в а о *је* да изречним начином прими парламентаризам; – *Радикал Миловановић* и м а о *је* за образац устав из 1888.; – *Министар Појовић* б и о *је* већ п о т п и с а о претходни уговор; – *Краљ Александар* љ у т и о *се*... – енклитика је у постглаголском положају.

(вв) Статистика је, прво и најважније, на страни аутономног структурног третмана субјекатске синтагме. И друго, исто тако вредно пажње: аутори се очито неједнако односе према овом питању, па једни дају предност инклузији субјекта у јединствену структуру, а други његовом

одвајању. Ово друго има донекле књишки, а и карактер високог стила, а прво припада разговорном, колоквијалном изразу.

4. УМЕСТО ЗАКЉУЧКА

Расправљајући о синтаксичкој природи јединица које смо назвали 'предикатоидним експликативима', и њиховом статусу у линеарној структури реченице – закључили смо следеће.

1) Предикатоидни експликатив у крајњој инстанци прибројив је категорији тзв. слободних реченичних детерминатора.

2) Предикатоидни експликатив не само да се одликује двосмерношћу детерминацијских веза, него је и на линеарном плану врло покретљив.

ЛИТЕРАТУРА

Катичић (1986): Radoslav Katičić: *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb: JAZU – Globus.

Петри (1975): Mirko Peti, *Predikatoidni proširak*, Zagreb: Školska knjiga.

Симић–Јовановић (2002): Радоје Симић и Јелена Јовановић, *Српска синтакса I–IV*, Београд: Јасен.

Стевановић (1991): Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик II*, Београд: Научна књига.

Radoje D. Simić

University of Belgrade

Faculty of Philology

Department of the Serbian Language and South-Slavic languages

Jelena R. Jovanović Simić

University of Belgrade

Faculty of Philology

Department of the Serbian Language and South-Slavic languages

PREDICATIVE AND EXPLICATIVE

Summary: The authors discuss the syntactically nature of predicative explicative, and they have determined that it belongs to the category of free sentence determinants and that it is defined by the two-way determination connection and the distinctive linear mobility.

Key words: attributive and adverbial clause, predicative, current determinant, sentence, subject, predicate, object